

comprehensively designers improved the engines, creating and installing gasoline and kerosene motors, electric motors and diesel engines, which provided an increase in radius of boats.

Keywords: *submarine, engine, engine, steam machine, gasoline motor, kerosene motor, diesel engine, electric motor.*

УДК 591.93 (355.49) “19”

Нашивочников О.О., кандидат історичних наук, начальник науково-дослідного відділу науково-дослідного центру воєнної історії НУО України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

ЗНАЧЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ ФЛОТІВ КОНТИНЕНТАЛЬНИХ ДЕРЖАВ ХХ СТОЛІТТЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано історичний досвід створення флотів континентальних держав минулого та їх вплив на державну політику. Показано переваги застосування військово-морських сил у сучасних умовах, здійснено спробу обґрунтувати необхідність будівництва в Україні потужного флоту як гаранта захисту її суверенітету.

Ключові слова: *військово-морські сили, український флот, морська держава.*

На даний час Військово-Морські Сили Збройних Сил України (далі – ВМС ЗС України) знаходяться у процесі відродження. Проте, на відміну від подій 1991–1997 років, це відбувається в умовах агресії більш могутньої сусідньої держави [3], за відсутності розвиненої інфраструктури військово-морських баз та вкрай обмеженої кількості корабельного складу, тобто практично “з нуля”.

Обґрунтовуючи необхідність відновлення бойового складу ВМС ЗС України та уникнення тенденції будівництва “флоту прибережного плавання”, на наше переконання, варто звернутися до історичного минулого створення флотів. При цьому нас цікавить не лише досвід створення військово-морських сил сучасних провідних морських держав, а насамперед досвід країн, де військово-морські сили ніколи не були основним видом збройних сил, зокрема, Німеччини та Радянського Союзу у 20–40-х роках минулого століття.

Варто зазначити, що досвід створення військово-морського флоту цих країн у період між двома світовими війнами в сучасних умовах російської агресії не втрачає своєї актуальності. Він дає змогу врахувати основні напрями створення флотів і полегшити формування сучасних поглядів на формування програми будівництва ВМС ЗС України на найближчі роки.

Метою статті є здійснення аналізу створення флотів континентальних держав та їх вплив на державну політику.

Говорячи про будівництво флоту, варто згадати творців першого регулярного флоту – мореплавців Криту. Давня цивілізація Криту була заснована ще в IV тисячолітті до нашої ери та з кінця III-го і майже до середини II-го вона була наймогутнішою морською державою, що безмежно панувала на Середземному морі [11, с. 23]. Талассократія Криту трималася на міцному флоті, саме це давало змогу заселити острови Егейського моря та заснувати колонії на островах Кіпр, Родос і Сицилія, а також контролювати узбережжя Балканського півострова. Проте близько 1470 року до нашої ери від виверження вулкана на о. Санторін (о. Тера) флот Криту був повністю знищений, що призвело до захоплення країни сусідньою державою та зникнення могутньої цивілізації [11, с. 25].

У середні віки армади вітрильних кораблів також сприяли становленню могутніх імперій Заходу і Сходу. Їм на зміну прийшли пароплави, лінкори, броньовані кораблі та підводні човни, що також були важливим важелем державної політики. Після Другої світової війни найчастіше у локальних війнах і збройних конфліктах застосовувалися флоти. Так, наприклад,

керівництво США більше 260 разів застосовувало свої збройні сили, з них у 80% випадків – військово-морські сили, у 55% – повітряні сили і тільки в 20% – сухопутні війська [1, с. 14].

Слід акцентувати увагу на тому, що сьогодні саме військово-морським силам відводиться провідна роль у реалізації сучасної воєнної стратегії США. Адже вважається, що флот є найуніверсальнішим видом збройних сил та здатний вирішувати завдання не лише на океанському та морському просторі, а й на приморських напрямках і навіть у глибині сухопутних театрів воєнних дій.

Підкреслимо, що основними перевагами у застосуванні військово-морських сил є те, що:

по-перше, їх можна ефективно застосовувати як у мирний, так і воєнний час;

по-друге, військово-морські сили є постійною стратегічною загрозою будь-якій державі (це пов'язано з тим, що в межах досяжності сучасних високоточних засобів ураження флоту (до 500 км від узбережжя) знаходиться близько 70% населення світу й зосереджено до 80% його економічного потенціалу;

по-третє, флот, знаходячись у міжнародних водах, не залежить від чийогось дозволу на використання іноземних портів, аеродромів та територій, що дає змогу уникнути дуже вартісного і довготривалого перекидання сил із континентальної частини США та необхідності добиватися згоди країн даного регіону на дислокацію військ США на своїй території [2].

До того ж бойові кораблі і судна забезпечення військово-морських сил США можуть оперативно опинитися у районі виникнення конфліктних ситуацій та тривалий час знаходитися у нейтральних водах у високому ступені готовності, при цьому не порушуючи суверенітет інших держав [1, с. 14–15].

Безумовно, основними чинниками, що визначають склад військово-морських сил, зокрема ВМС ЗС України, є геополітична обстановка,

спроможності національної економіки та воєнно-економічного потенціалу держави, розвиток вітчизняної і зарубіжної науки і техніки, а також завдання, що покладаються на флот [2]. Однак нам відомо багато прикладів, коли навіть держави зі слабкою економікою будували свій флот, спроможний протистояти зовнішнім загрозам. Однією з таких держав був СРСР.

Після Жовтневої революції 1917 року флот молодого радянської держави нараховував близько 17 лінкорів, 14 крейсерів, 90 ескадрених міноносців, 22 міноносці, 43 підводних човни, 124 тральщики, 48 морських і річкових канонерських човнів, 8 гідроавіатранспортів і плавбазу гідроавіації, 82 сторожових катери тощо. Навіть після затоплення частини кораблів Чорноморського флоту в Новоросійську та втрат за часи громадянської війни [4] флот у цілому був здатний протистояти силам сусідніх держав та вести активні дії на закритих морських театрах воєнних дій. Однак воєнно-політичне керівництво Радянського Союзу не бажало обмежуватися лише закритими морськими театрами.

Тому, незважаючи на скрутне становище в країні, у жовтні 1920 року Постановою Ради Праці і Оборони ремонт флоту було визнано одним із найважливіших завдань держави. Згодом на V Всеросійському з'їзді Російського комуністичного союзу молоді 16 жовтня 1922 року було прийнято рішення про шефство комсомолу над воєнно-морським флотом держави. Завдяки цим рішенням у стислі терміни було відремонтовано і введено в дію багато бойових кораблів [10].

Станом на 22 червня 1941 року військово-морський флот СРСР нараховував 3 лінкори, 9 крейсерів (у тому числі 2 навчальних), 47 ескадрених міноносців, 96 тральщиків, 23 канонерських човни, 219 підводних човнів, 20 мінних загороджувачів, 20 моніторів, 22 сторожових кораблі, 41 сторожовий катер, 186 торпедних катерів, 96 броньованих катерів та 72 катери-мисливці, а також 2665 літаків [8].

Наявність достатньої кількості кораблів сприяла відсічі агресивним намірам німецького командування і дала змогу зірвати його плани щодо

руйнування військово-морських баз. Варто додати, що у 1941 році саме бомбардувальники морської авіації вперше здійснили наліт на Берлін у відповідь та призвели сильний психологічний вплив на агресора. Звичайно, це було наслідком налагодженої взаємодії флоту з авіацією [4].

Варто зазначити, що багато уваги приділялося також підготовці флотських фахівців. Так, наприклад, за наказом Револуційної військової ради СРСР № 2303 від 17 жовтня 1923 року були створені Вищі спеціальні курси командного складу флоту, а через два місяці вони були віднесені до розряду вищих навчальних закладів. Курси включали артилерійський, мінний і штурманський класи, а також клас підводного плавання. Тільки за період 1928–1940 років курси закінчили більше 2500 командирів [6].

У ті ж роки схожі події відбувалися в іншій континентальній державі. Як відомо, 8 серпня 1918 року політичне керівництво Німеччини було змушене підписати Версальський договір, що офіційно завершив Першу світову війну. Відповідно до цього договору збройні сили Німеччини обмежувалися 100-тисячною сухопутною армією, а значна частина Імператорських військово-морських сил передавалася Англії у якості контрибуцій [7]. Отже, у складі військово-морських сил Німеччини залишилось 8 лінкорів (з них 2 у резерві), 8 легких крейсерів (з них 2 у резерві), 16 ескадрених міноносців (з них 4 у резерві) та 16 міноносців (з них 4 у резерві), при цьому було заборонено мати авіацію та підводні човни.

Проте, незважаючи на кризу в економіці Німеччини, зупинку багатьох промислових підприємств та суворі міжнародні обмеження Версальського договору щодо збройних сил, воєнно-політичне керівництво держави прийняло рішення про будівництво крейсерів. Хоча під час будівництва першого корабля, легкого крейсера “Емден” в умовах обмеженого фінансування була використана проєктна документація крейсерів старого типу (“Кенігсберг II”), його спуск на воду в 1925 році став першим кроком до повернення величі німецького військово-морського флоту. Надалі були закладені легкі крейсери серії “К” за новими проєктами [9].

Також велися роботи й у галузі теорії війни на морі. Так, концепція застосування флоту під час Першої світової війни була ретельно переглянута та врахована негативна роль винятково континентального мислення німецького військового керівництва. Не відмовляючись від ідеї американського адмірала Альфреда Мехена щодо завоювання панування на морі, німецьке командування відкинуло думку про морське бойовище як головний чинник у протиборстві флотів та обрало за основу праці Вольфганга Вегенера щодо необхідності створення океанського флоту із розвиненою системою базування на Півночі (Норвегія) та Півдні (Франція) для ведення війни на комунікаціях противника.

З метою збереження підводного флоту у 1922 році німецьке командування в обхід Версальського договору придбало через сторонніх осіб голландську фірму “Ingenieurskaantor voor Scheepsbouw”, що спроектувала кілька типів підводних човнів за замовленням інших країн. Саме ці проекти у подальшому стали основою німецьких підводних човнів. У 1933 році в Німеччині була створена школа протичовнової оборони “Unterseebootsabwehrschule”, що готувала також фахівців для підводного флоту.

Оскільки умови Версальського договору передбачали наявність протиповітряної зброї, у 1928 році уряд Німеччини санкціонував придбання кількох гідропланів для збройних сил у якості “об’єктів для навчальних стрільб”, що дало змогу готувати пілотів для морської авіації.

У листопаді 1932 року була затверджена довгострокова програма модернізації флоту, відповідно до якої у державі планувалося будівництво надводних кораблів, а також створювалися умови для будівництва підводних човнів і морської авіації.

З приходом до влади в Німеччині націонал-соціалістів у березні 1935 року Адольф Гітлер офіційно заявив про денонсацію обмежувальних статей Версальського договору, а під час переговорів із урядом Великобританії (з 04.05.1935 до 18.06.1935) був підписаний новий договір,

що цілком задовольняв вимоги Німеччини [5]. Відповідно до цього договору флот Німеччини складав 35% надводних кораблів та 45% підводних човнів у співвідношенні до флоту Британської імперії. Відтак, Німеччина отримала право на флот загальним водозміщенням 427344,25 т, що урівнювало його з флотами Франції та Італії та створювало певний паритет сил на морських театрах.

Виходячи з цього, можна зробити певні висновки. По-перше, навіть економічно ослаблені держави можуть збудувати військово-морські сили, які будуть здатні протистояти загрозам із морського напрямку та забезпечувати захист своїх інтересів на морі. По-друге, ще з давніх часів існування та розвиток будь-якої морської держави багато в чому залежали від наявності у неї потужного морського флоту. Відносна дешевизна морських перевезень сприяла розвитку торговельних відносин між державами, а флот був здатний їх забезпечити. Навіть захоплення нових територій та створення колоній у першу чергу мало на меті розвиток торгівлі.

Таким чином, світова історія доводить необхідність мати в Україні розвинуті військово-морські сили, але основою їх створення і розвитку є відповідна спрямованість зовнішньої політики держави, яка формує її військову, зокрема військово-морську доктрину. На її підставі визначаються завдання, роль і місце флоту в захисті національних інтересів [2].

Список використаних джерел і літератури

1. Бойове застосування флотів в локальних війнах і збройних конфліктах другої половини ХХ століття: проблеми розвитку теорії та практики : матеріали міжнарод. наук. конф. (Київ, 14 квітня 2003 р.). – К. : УІВІ, 2003. – 140 с.

2. *Вальков В.* Основи морської політики государства: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <https://flot.com/science/tactic/navalpolicy.htm>

3. *Волкер К.* Российская агрессия против Украины стала самой кровавой за 100 лет: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <https://ru-tsn-ua.cdn.ampproject.org/>

4. *Дыгало В.* Российский флот. Три века на службе Отечеству: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <https://flot.com/>

5. История. Версальский договор: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <https://wiki.wargaming.net/ru/>

6. История СККС ВМС РККА: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : https://voinanet.ucoz.ru/index/flot_rkka_2/0-2020

7. Первая мировая война: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <https://wiki.wargaming.net/ru/Navy>

8. Приложение 8.1. Боевой состав и группировка Военно-морского флота СССР на 22 июня 1941 г.: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://istmat.info/node/42708>

9. Рейхсмарине: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

10. Статья 412. Постановление Совета Труда и обороны. О ремонте флота: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://istmat.info/node/26031>

11. *Штенцель А.* История войн на море. В 2-х т. Том 1. – М. : Изографус, ЭКСМО-Пресс, 2002. – 704 с.

Nashyvochnikov, O.O., Candidate of Historical Sciences, Head of Research Division of Research Centre of Military History of Ivan Cherniakhovskyi National Defense University of Ukraine (Kyiv)

THE IMPORTANCE OF THE HISTORICAL EXPERIENCE OF THE CREATION OF NAVIES OF THE CONTINENTAL COUNTRIES OF THE XX CENTURY FOR UKRAINE

The article analyzes the historical experience the creation of fleets of continental states of the past and their impact on public policy. The author shows the advantages of using naval forces in modern conditions, and an attempt was made to substantiate the need to build a powerful fleet in Ukraine as a guarantor of protecting its sovereignty.

Keywords: *naval forces, Ukrainian Navy, maritime power.*